

Kur'an Nahvi -I*

Ahmet Mekkî el-Ensârî**

Çev. Sabri TÜRKMEN***

NAZARİYENİN ÖZÜ VE DAYANAKLARI

Nahiv nazariyesi konusuna girmeden önce şu soruyu sormamız gerekiyor: “Kur'an nahvi” diye bir olgu var mıdır? Bu soruya olumlu cevap verilecek olursa, ayrıca şu soruyu sormamız icap eder: Kur'an nahvinin alışlagelen nahiv kurallarıyla örtüşen veya ayrılan noktaları nelerdir?

Böyle bir soruya, gönül rahatlığı ile şöyle cevap verebiliriz: Evet, Allah'a hamdolsun ki, “Kur'an nahvi” diye mükemmel bir nahiv vardır. Ancak, Kur'an nahvinin alışlagelen nahivle örtüşüp örtüşmediği hususu aşağıdaki tasniften anlaşılacaktır.

Kur'an Nahvi başlıca iki ana bölüme ayrılır:

*Ahmet Mekkî el-Ensârî, *Nazariyyetu Nahvi'l-Kur'ânî*, Mekke, h. 1405: 49-70 sayfalarının çevirisidir.

Kuran nahvi konusunda çok fazla eser yazılmadığından, çalışma bu konuda ender örneklerden birisi olup alanında çok önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Müellif, Kuran nahvi konusunda kendine has bir teori ortaya koymakta alışılanın tersine, nahiv kurallarını tespit etmekte Arap şiirinden önce Kur'an kıraatlerinin esas alınmasını önermekte ve “muhkem kıraatler”in tümüne itibar etmenin gerekliliğini savunmaktadır. Bilhassa klasik nahiv kurallarından bir kısmında yapılması gereken düzeltmeyi belirtmekte ve uygulamalı örnekler vererek açıklamalarda bulunmaktadır. Bu kıymetli eserin Türkçeye kazandırılmasının ilmi çalışmalarına bir katkı olacağı düşüncesiyle eser yeniden incelemeye tabi tutulmuş, tekrar olduğu düşünülen bazı yerler atlanmış ve bir takım düzeltmeler yapıldıktan sonra bu formda yayımlanmasının faydalı olacağı kanaatine varılmıştır.

** Prof. Dr. Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi Arap Dili Fakültesi, Mekke.

*** Yard. Doç. Dr. İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi. sturkmen@inonu.edu.tr.

1. Nahivcilerin kabul edip benimsedikleri kısım. Arap kelimelerinden da bunun benzerlerini kabul etmişlerdir.

2. Nahivcilerin kabul etmedikleri kısım. Nahivciler Kur'an nahvi ile ilgili bu kısmı ya te'vil etmişler veya ona açık ya da gizli bir şekilde karşı çıkmışlardır. Bu konu ileride ayrıntılı olarak gelecektir.

Biz bu çalışmamızda nahvin her iki kısmına da önem verdik. Çünkü şüphesiz, her iki kısım da Kur'an nahvinin bir parçasıdır.

Bu çalışmamızın ağırlıklı konusu ikinci kısımdır. Dolayısıyla biz bu konuya ağırlık verip, meselenin analiz ve ayrıntısına gireceğiz. Zira bu konu nahivcilerin ihtilaf ettikleri bir konudur. Birinci kısımda ise böyle bir ihtilaf söz konusu değildir. Onda ittifak etmişlerdir ve bu Allah'a hamdolsun ki en büyük bölümü oluşturmaktadır.

NAHİVCİLER VE YEDİ KIRAAT

Mütevatir yedi kıraate karşı çıkan nahivcilerin düşünceleri şöyledir. Onlar nahve dair bir araştırma yaptıklarında, nahiv kurallarını bir tarafa,

Kur'an kıraatlerini de bir tarafa koyuyorlar; bunlardan nahiv kurallarına uygun olanları kabul ediyorlar, kurallara uymayanları ya reddediyorlar veya te'vili mümkün ise te'vil ediyorlardı. Te'vili mümkün değilse açıkça veya gizlice reddediyorlardı. Mesela: “ فَقَاتِلُوا أُمَّةَ الْكُفْرِ إِنَّهُمْ لَا أَيْمَانَ لَهُمْ ”¹ ayetinde geçen “أُمَّة” kelimesindeki iki hemzenin tahkik ile (açıktan belirtilerek) okunmasını kabul etmiyorlardı. Hâlbuki yedi mütevatir kıraatte ve daha birçok mütevatir kıraatte, kurala uymadığı gerekçesiyle hemzenin bu okunuşunun hatalı olduğunu iddia ediyorlardı.² Fakat birçok yoldan gelen mütevatir, sahih rivayetin bütün ölçümlerin üzerinde olduğunu unutuyorlardı. Çünkü dil, kurallar ile sabit olmadan önce sahih sema' yoluyla sabit olmuştur. Bunu, şu prensip ne güzel ifade etmektedir: “Tercihin ölçüsü sahih sema' (duyum, rivayet)'dir.”

Nahivciler bu iki hemzenin tahkik ile okunmasına dair kıraati hatalı buldu ve kurala göre ikinci hemzenin “ي”ye dönüştürülmesini savundular... Öte yandan kendilerine hemzenin “ي”ye dönüştürüldüğüne dair bir rivayet gelince kurala uygun olmasına ve sahih rivayetle de desteklenmesine rağmen onu hatalı kabul ettiler.³ Malumdur ki, yedi

¹ Tevbe, 9/12.

² İbn-i Cinnî, el-Hasâis, III, 143.

³ Zemahşerî, Keşşâf, II, 142.

mütevatir kıraatte ve daha birçok mütevatir kıraatte hemze “ي”ye dönüşmüştür. Tüm bunlara rağmen nahivciler bu tür iddiaları “hatalı” diye nitelemişlerdir. Onlar, kelimenin aynu’l-fiilinde olmadığı surece iki hemzenin tahkiki caiz değildir, eğer bunun dışındaki yerlerde tahkik ile okunursa bu hatalıdır demişlerdir. Bu konuda İbn-i Cinnî el Hasâis’te şöyle der: “سَنَالٌ ve سَنَارٌ gibi aynu’l-fiilde bulunmadığı surece iki hemze bir kelimedede yan yana gelmez. Eğer aynu’l-fiilin dışında bir kelimedede yan yana gelirlerse bu, hatalıdır.”⁴

Biz ise “أَيِّمَةٌ” ve benzeri kelimelerde iki hemzenin tahkik ile okunmasının hatalı olduğunu söyleyenlerle aynı görüşte değiliz. Çünkü bu iki hemzenin tahkik ile okunması yedi mütevatir kıraatte varit olmuştur. Hamza, İbn-i Amir, Kisâi ve Asım yoluyla Hafs böyle okumuştur.⁵

Hemzenin tahkik ile okunduğu ayetlerin bazıları şunlardır:

6 “وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ أَيْمَةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا” -

7 “وَنَجْعَلُهُمْ أَيْمَةً وَنَجْعَلُهُمُ الْوَارِثِينَ” -

8 “وَجَعَلْنَاهُمْ أَيْمَةً يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ لَا يُنصَرُونَ” -

9 “وَجَعَلْنَاهُمْ أَيْمَةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا” -

Bütün bu ayetler, konuyu yeterince anlamak için yeterlidir. Bu ayetlere hiç aldırış etmeksizin veya Kur'an'ın muhkem naslarına bakmadan konuyu değerlendirmek makul değildir. Bilakis makul ve makbul olan, Kur'an'ın muhkem nassından güç almak ve nahiv kurallarını koymada bütünüyle ona dayanmaktır.

Evet, nahivcilerin iki hemzenin tahkik ile okunması hakkındaki görüşleri böyle idi. Ancak “أَيْمَةٌ” kelimesinde ikinci hemzenin “ي”ye dönüşürülmesine dair rivayet geldiğinde onu da hatalı diye nitelendirdiler. Zemahşerî şöyle demiştir: “Hemzeyi “ي”ye dönüştürmek suretiyle okumak bir kıraat değil ve kıraat olması caiz de değildir. Kim ki o hemzeyi “ي”ye dönüştürerek okursa o hatalıdır ve tahrif etmiştir.”¹⁰

Baksanıza! Zemahşerî, yedi mütevatir kıraat arasında varit olduğu

⁴ İbn-i Cinnî, el-Hasâis, III, 143.

⁵ İbn Mücahid, Kitabu’s-Seb’a, s. 312.

⁶ Secde, 32/24.

⁷ Kasas, 28/5.

⁸ Kasas, 28/41.

⁹ Enbiya, 21/73.

¹⁰ Zemahşerî, el-Keşşâf, II, 142.

halde onun bir kıraat olduğunu nasıl da reddediyor. Hâlbuki büyük kıraat âlimlerinden üçü İbn-i Kesir, Ebu Amr ve bir rivayette Nâfi' "ي" ile okumuşlardır. Sonra Zemahşerî; "Bunun kıraat olması caiz değildir." sözüyle bu reddi pekiştiriyor ve "Kim onu "ي" ile okursa hatalı okumuştur ve tahrif etmiştir" diyerek onu hata ve tahrif ile niteliyor.

Bu meselede Ebu Hayyan şöyle demektedir: "Bu kıraat nasıl hatalı olabilir ki?!. Zira Basralı nahivcilerin önde gelenlerinden Ebu Amr, Mekke'nin kıraat âlimi İbn-i Kesir ve Allah Resulünün şehri olan Medine'nin kıraat âlimi Nâfi' bu şekilde okumuşlardır.¹¹

Bütün bunlardan anlaşılıyor ki, her iki kıraat da yedi mütevatir kıraat arasında yer almıştır. Yani, iki hemzenin tahkik ile okunuşu ve ikinci hemzenin "ي"ye kalbi ile okunuşu da rivayet edilmiştir. Bununla beraber her iki okuyuş da hatalı okuyuş diye tanımlanmaktan kurtulamamıştır. Öyleyse nahivciler ne yapmak istiyorlar?

Nahivcilerin ne yapmak istediklerini bilmiyorum. Bence önemli olan şudur; İbn-i Mücahid her iki kıraati de en güzel şekliyle güvenilir (sağlam) addederek şöyle demektedir: "Kıraat âlimleri "أَيْمَةٌ" kelimesinde iki hemzenin okunuşunda ve onlardan birinin düşürülmesinde farklı görüş beyan etmişlerdir. İbn-i Kesir, Ebu Amr ve Nafi, hemze ve sakin "ي" ile "أَيْمَةٌ" şeklinde okumuşlardır. Ancak bu konuda Nafi'den, farklı okuyuş şekli de rivayet edilmiştir. Kadı İsmail de Kâlûn'dan rivayetle tek hemzeyle okunacağını söylemiştir. Asım, İbn-i Amir, Hamza ve Kisâî ise iki hemzeyle "أَيْمَةٌ" şeklinde okumuşlardır.¹²

İnançlı, gayretli okuyucu! Varlık âlemindeki en güvenilir kaynağın Kur'an-i Kerim olduğu konusunda senin de benim gibi düşündüğünden şüphe yoktur. Öyleyse neden sırf nahiv kurallarından birine uymadı diye, mütevatir kıraatleri hatalı olarak niteliyor ve onlara zarar veriyoruz? Bilakis, varit olan bütün delilleri kapsayacak şekilde bizzat bu kuralları düzeltmemiz gerekmez mi? Şayet bu düzeltmede nahiv kurallarını zaaf'a uğratma söz konusu olsaydı, o zaman onların mazeretlerini anlardık. Hâlbuki durum tam bunun aksinedir. Çünkü bu düzeltme işlemi, nahiv kurallarına kuvvet, genişlik vermekte ve onları devamlı koruma altına almaktadır. Bu çalışmanın birçok yerinde bu görülmektedir.

Nahivcilerin buna benzer veya daha aykırı görüşlerinden birisi de

¹¹ el-Bahru'l-Muhît, V, 15.

¹² Kitabu's-Seb'a, 312.

“إن هذان لساحران”¹³ ayetinde varit olan iki kıraat hakkındaki tavırlarıdır. Burada “هذان” kelimesi, başında şeddeli “إِنَّ” bulunmasına rağmen mütevatir yedi kıraatten birisinde ve çeşitli kıraatlerde (elif) ile okunmuştur. Bazı nahivciler ise buna açıkça karşı çıkarak bu okuma şeklini tamamen reddetmişler ve: “Bu Kur'an'dan değildir; zira bu, kâtibin hatasıdır” demişlerdir. Ancak kendilerine yine yedi kıraatten birisi olan “ي” ile “هذين” diye okunmuş şekli gelince onu da reddederek: “Bu da kâtibin hatasıdır” demişlerdir.¹⁴ Bunun ayrıntısı şöyledir:

Yedi kıraat imamlarının cumhuru “إِنَّ” kelimesini *nunun* şeddesiyle ve “هذان” kelimesini *nununun* şeddesiz haliyle okumuşlardır ki bu, Nâfi, İbn-i Amir, Hamza ve Kisâ'inin kıraatidir.¹⁵

Ebu Amr b. el-Ala' ise, “إِنَّ” de *nunun* şeddesiyle ve “هذين” de elif yerine “ي” ile “إن هذين لساحران” okumuştur. Bu da yedi sağlam kıraatten birisidir.¹⁶ Nitekim Hasan el-Basrî, Hz. Aişe, İbn-i Cübeyr, A'meş, Nehâî, Cahderî ve İbn-i Ubeyd gibi selef-i salih'in büyük bir kesimi böyle okumuşlardır.¹⁷

Nahivcilerin, Ebu Amir'in kıraatini kabul etmeleri gerekirdi. Çünkü bu kıraat, onların tesniyenin nasb halinde 'rabinin “ي” ile olması konusundaki kurallarına uygun düşmektedir. Elif ile okuma biçimi ise onların koymuş oldukları nahiv kurallarına zahiren aykırı düşmektedir. Fakat bu kıraatleri hatalı saymak ve onları açıkça tenkit etmek şöyle dursun, kıraat âlimlerinden hiçbirisi nahivciler tarafından suçlanmaktan kurtulamamıştır. Ebu Amr kıraati hakkında kimi zaman hafif suçlama ve kimi zaman ise ağır hücumlar bu kabildendir. el-Ferrâ, Ebu Amr b. el-Ala'yı suçlayarak onu hata hususunda cüretkarlıkla vasıflandırıyor ve onun “ي” ile okunmasına karşılık: “Ben böyle bir okumaya cesaret edemem” diyor. Aynı şekilde Zeccâc da bu kıraate karşı çıkarak ve açıkça bunu reddederek: “Ben Ebu Amr'in kıraatini caiz görmüyorum. Çünkü bu okuyuş mushafın hilafıdır.” demektedir.¹⁸

Zeccâc, bunu derken sanki Ebu Amr'i, hiçbir güvenilir senede dayanmadan bu kıraati uydurmuş olmakla suçluyor. Hâlbuki Ebu Amr

¹³ Taha, 20/63.

¹⁴ İbn Kuteybe, Te'vîlu Müşkili'l-Kur'an, s. 36.

¹⁵ Ebu Hayyan, el-Bahru'l-Muhît, VI, 255; el-Muhezzeb, s. 143; İbn Mücahid, Kitabu's-Seb'a, s. 419.

¹⁶ el-Muhezzeb, s. 143; Ebu Hayyân, el-Bahru'l-Muhît, VI, 255.

¹⁷ Ebu Hayyân, el-Bahru'l-Muhît, VI, 255.

¹⁸ a.g.e., VI, 255.

adalet, zabt ve rivayete ittiba konusunda güvenilir bir kimsedir. O, kıraate tabi olunması gerektiğini kesinlikle bilir. Dolayısıyla onun herhangi bir şekilde kıraate karşı çıkması düşünülemez.

Cumhurun kıraatine gelince, bazı nahivciler bunu da reddederek: Bu, Kur'an'dan değildir demişlerdir. Bu görüşlerini de sahabeden bir kısmına nispet ettikleri uydurma sözlere dayanmışlardır. Hâlbuki sahabeler bundan beridir.¹⁹

İmam İbn-i Teymiyye'nin bu kıraat hakkındaki tavrı ne güzeldir. O, bu kıraati en güzel şekilde müdafaa etmiş ve risalelerinden birini bu konuya tahsis etmiştir. Değerli dostum Dr. Nâsir er-Reşid bu risaleyi "الكلام على قوله تعالى إن هذان لساحران" adıyla tahkik etmiştir.²⁰

İbn-i Teymiyye bu risalesinde güzel açıklamalarda bulunmuş, Kur'an'da kâtibin yanılığsı olarak nitelendirilebilecek hataların bulunduğunu seslendiren iddiaları boşa çıkarmış ve onların sözlerini *yanılgı, yalan, hata* gibi ifadelerle reddetmiştir. O, şu ifadeleri kullanmıştır: "Bu durum, bir takım lafızlar için "bu kâtibin yanılmasıdır" diyen kimselerin bizzat kendilerinin hatalı olduklarını hatta yalancı olduklarını ortaya koymaktadır. Bu ve benzeri sözler, mushafta hata ve yanılgı olduğunu iddia edenlerin hatalı olduklarını kesin olarak ortaya koymaktadır."²¹

İbn-i Teymiyye bu görüşlerini kuvvetli delillerle destekleyerek nahiv açısından, şu mülahazada bulunmaktadır: "Müfredi mebni olan tesniyenin mebni olması, murab olmasından daha fasihtir." Buna göre, İbn-i Teymiyye, İbn-i Faris'ten nakledilen "kıyasi i'rab, tesniyede elif'in sabit kalmasını gerektirir" görüşünü de kendisine yakın bulmakta ve buna göre her üç halde (ref, nasb, cer) "هذان" şeklinde elif ile söylenir²² demektedir. Nitekim Arap dili de bu kıraati desteklemektedir. Bu sebeple Ebu Hayyan bu kıraati tercih etmiş ve şöyle demiştir: "Bu kıraatin tesbitinde bizim tercih ettiğimiz görüş; onun, tesniyeyi devamlı elif ile okuyan bir Arap lehçesine uygun gelmiş olmasıdır. Bu Kinane lehçesidir -Ebu Hattab böyle nakletmiştir- Ayrıca Ben-i Haris b. Ka'b, Has'am, Zebid ve bu bölge ahalisinin lehçeleri de aynı şekildedir -Onlardan da Kisâî nakletmiştir- Ben-i Anber, Ben-i Hüceym, Murâd ve Uzre'nin lehçeleri de bu şekildedir. Ebu Zeyd: "Kendinden önceki harf fetha ile hareketli olan bütün "ي" harflerini elife kalbedenler olduğunu Araplardan

¹⁹ a.g.e., VI, 255.

²⁰Mecelletü Merkezi'l-Bahsi'l-İlmi, sayı: 2, h. 1399, Mekke.

²¹Mecelletü Merkezi'l-Bahsi'l-İlmi, sayı: 2, h. 1399, Mekke, s. 270.

²² İbnu'l-Fâris, Kitabu's-Sâhibî, 21.

duydum" demiştir.²³

el-Cârberdî şöyle der: "Bilhâris b. Ka'b, Has'am, Zebid ve bazı Yemenden kimi kabileler tesniye elifini raf, nasb ve cer hallerinde hep aynı lafızla okuyorlar."²⁴

Sonra İbn-i Cemâ'a gelir bunu şöyle yorumlar: "Nahivcilerden Kisâî, bu kıraati, Ben-i Haris'e, Has'am'e, Zebid'e ve Hemedan'a nispet etmiştir. Kinane'ye nispet eden Ebu'l-Hattab'dır. Bazıları da Ben-i Anber, Uzre, Murâd ve başka kabilelere isnat etmişlerdir."²⁵

İşte, bazı nahivcilerin yedi kıraatten olan iki okuyuş şekli hakkındaki tutumları kısaca böyledir. Öyle ki bu iki kıraatin her ikisine de şiddetle karşı çıkıyorlar ve her biri hakkında "bu, katibin yanılmasıdır" diyorlar...! Peki bizim için, Kur'an'dan daha güvenilir bir kaynak var mıdır?! Ben varlık âleminde, mütevatir yedi kıraat hakkında Kur'an-i Kerim'den daha güvenilir bir kaynak olduğunu bilmiyorum...

Ben bu konuda kendim bir yorum yapmak istemiyorum... İmam İbn-i Teymiyye'nin bu konudaki görüşleri başka yoruma ihtiyaç bırakmamaktadır... Benim bütün isteğim, nahiv kurallarının muhkem Kur'an naslarına uygun olarak düzeltilmesinin mutlaka sağlanmasıdır. Nitekim Kur'an'ın hata ve yanlıştan korunmuş olduğuna dair açıklama ileride ayrıntısı ile gelecektir.

Fahru'd-Din er-Râzi şöyle der: "Müslümanlar, iki kapak arasında bulunan sözlerin Allah'ın kelamı olduğunda görüş birliğine varmışlardır. Allah'ın kelamında hata ve yanlışlık olması caiz değildir."²⁶

Ayrıca "gizli karşı çıkma" denilen bir karşı çıkma daha söz konusudur... Şöyle ki, bazı nahivciler bir kıraate karşı çıkmak istedikleri zaman, tamamıyla ayete uygun düşen misallerden birini zikreder, sonra da ayetin nassını zikretmeksizin ayetle çelişen bir hususu dile getirirler. Her ne kadar zikrettikleri örnekler bütünüyle ayete uygun olsa da burada bir karşı çıkma vardır. Bu safhada doğrudan veya dolaylı olarak karşı çıkma arasında bir fark bulunmamaktadır. Bu, her halükarda bir karşı çıkmadır.

Birçok kıraate yönelik gizli karşı çıkmalar, ilk dönem nahivcilerinden Sibeveyh'in "el-Kitab"ında da görülmektedir. Ben konuyu fazla

²³ el-Bahru'l-Muhît, VI, 255.

²⁴ Şerhu'l- Cârberdî alâ Şâfiyeti İbni'l- Hâcib, I, 277.

²⁵ Hâşiyetü İbn-i Cemâa ala Şerhi'l-Cârberdî, I, 277.

²⁶ Mefâtihu'l-Gayb, VI, 69.

uzatmak istemiyorum. Çünkü bu mevzuyu daha önce başka bir araştırmada yeteri kadar anlattım. Şimdi ise kısa yolu tercih ederek özet bir anlatımla yetineceğim. Mesela: “*يا أيها النبي لم تحرم ما أحل الله لك*”²⁷ ayetinde geçen “*النبي*” kelimesinde hemzeyle okumaya gizlice karşı çıkanlar olduğu gibi,²⁸ “*أولئك هم خير البرية*”²⁸ ayetinde geçen “*البرية*” kelimesinde hemzenin açıktan okunmasına karşı çıkanlar da olmuştur. Mesela Nâfi’ her ikisinde de hemzeyle açıktan okumuş fakat Sibeveyh, bir ayet zikretmeksizin bu kıraate karşı çıkmıştır. Ancak Sibeveyh bu kıraate tam uyanları zikretmiş ve şöyle demiştir: “Araplar bu iki kelimeyi “*النبي*” ve “*برية*” şeklinde kullanmışlardır. Tahkik ehli de bu “*ي*”nin hemzeden bedel olduğunu söylemişlerdir. Ancak bu, iki kelime gibi olan her kelimedeki aynı şey yapılacak demek değildir. Çünkü bu türlü okuma şekli rivayetle elde edilmiştir. Hicazlılardan tahkik ehli bir topluluğun “*نبي*” ve “*برينة*” şeklinde hemzeyle okudukları da varit olmuştur. Ancak bu kıraat azdır ve bir öneme haiz değildir.²⁹

Burada, anlatılan özellikler ayete tam uysa bile Sibeveyh, ayeti açıkça zikretmeksizin hemzenin açıktan okunmasına karşı çıkmış ve bu okuma tarzını azlık ve önemsizlikle nitelmiştir. İşte bundan dolayı, bu karşı çıkmayı, “gizli karşı çıkma” diye adlandırdık. Sibeveyh’in “el-Kitab” isimli eserinde bunun birçok örneği vardır.³⁰ Ancak biz detaya girerek konuyu daha fazla uzatmayacağız. Nitekim şöyle denilmiştir: “Gerdanlığın boynu sarması onun gerdanlık sayılması için yeterlidir.”

Te’vile girilecek olursa, o zaman söz çok uzar. Ayrıca ben daha önce bu meseleyi ele aldım ve buna dair birçok misal verdim.³¹ Burada ise konuyu kısa tutmak için sadece bir misal vermekle yetineceğim. Bu misal konuyu izah açısından bize yetecektir. Allah (c.c.) şöyle buyuruyor: “*إذا السماء انشقت وأذنت لربها وحقت وإذا الأرض مدت*”³²

Burada ilk akla gelen i’rab, “*السماء*” kelimesinin mübteda; sonra gelen “*انشقت*” cümlesinin de haber olarak i’rab edilmesidir. Devamındaki ayette de durum aynıdır. “*الأرض*” mübteda, sonra gelen “*مدت*” cümlesi de onun haberidir. Bazı saygın dil bilginleri bu görüştedirler.³³

²⁷ Tahrim, 66/I.

²⁸ Beyyine, 98/7.

²⁹ Sibeveyh, el-Kitab, II, 163, Bolak.

³⁰ el-Kitab, I, 397, 423.

³¹ Bk. Müellif, Sibeveyh ve Kıraat, 107.

³² el-Inşikak, 84/1,2,3.

³³ Ahfeş, el-Ferrâ ve genel olarak Kufe dil bilimcileri bu görüştedir.

Ancak nahivcilerin cumhuru, ilk akla gelen bu normal i'rabı redderek, Kur'an'ı alışlagelen akıcılığından çıkarırcasına ayetleri te'vil ettiler ve bunların takdiri: "إذا انشقت السماء انشقت" ve "إذا مدت الأرض مدت" şeklindedir, dediler. Buna göre "السماء" kelimesi "انشقت" takdirinde mahzuf bir fiilin faili; "الأرض" kelimesi de "مدت" takdirinde mahzuf bir fiilin naibi faili olmaktadır.

Görülüyor ki burada ayetleri, kendilerinin ihdas ettiği nahiv kurallarına uydurmak için zorlama yorumlar yapmışlardır. Bu kaideye göre, şart edatı olan "إذا"nın fiil cümlesine muzaf olması vaciptir. Bu konuda İbn-i Malik şöyle der:

"وألزموها إذا إضافة إلى جمل الأفعال كهن إذا اعتلى"³⁴

"هنا إذا اعتلى"nin fiil cümlelerine muzaf olmasını vacip saydılar. "هنا إذا اعتلى" (o kibirlenirse, sen mütevazı ol) cümlesi gibi."

Ancak İbn-i Malik, *Şerhu't-Teshîl* isimli eserinde de geçtiği üzere, daha sonraları bu görüşünden vazgeçmiştir. Ne var ki, önceki görüş şöhret bulup, aradan çok zaman geçtikten (kervan göçüp gittikten) sonra...

Nahivciler, şart edatından hemen sonra merfu olarak bulunan isimlerle ilgili olarak, bu ve benzeri ayetleri incelemeye kalkışınca, bu durum, onları "bu ismi merfu kılan amel, zikredilen fiil midir?, mukadder fiil midir? Yoksa bunlardan başka bir şey midir?" gibi soruların cevabını araştırmaya sevk etmiştir. Ayrıca bu te'vilden hareketle, cümlelerin i'rab açısından konumlarını da araştırmaya koyulmuşlardır.

İbnü'l-Enbârî "el-İnsâf" isimli eserinin seksen beşinci meselesinde, şart edatından sonra gelen merfu ismi ref' eden âmili araştırarak orada sadece üç görüş zikretmiştir. Fakat biz orada yedi görüşün var olduğunu gördük. Ben bütün bunların ayrıntısına girmeden sadece özetle yetineceğim. Sırasıyla şöyle denmektedir:

1. Basralıların cumhuru, şart edatından sonra gelen merfu ismin amilinin, kendisinden önce takdir edilen mahzuf bir fiil olduğu görüşündedir. Bu takdirde merfu isim, bu mahzuf fiilin faili olarak i'rab almaktadır. Açıkta zikredilen fiil ise bu mahzuf fiili tefsir etmektedir. Bu görüşe göre açıktan zikredilen fiil cümlesinin i'rabda mahalli yoktur. Çünkü bu cümle tefsirî bir cümledir.

2. el-Ahfeş el-Evsat, el-Ferrâ iki görüşünden birinde, Sibeveyh de

³⁴ İbn-i Malik, Elfiye, Babu'l-İzafet.

kendisine atfedilen bir görüşte, şart edatından sonra gelen merfu ismin mübteda; ondan sonra gelen cümlenin ise haber olup mahallen merfu olduğu kanaatindedirler.

3. Kûfeliler ise şöyle demektedirler: “Bu merfu ismin amili, o isme râci olan fiildir. Yani sonra gelen fiildeki gizli zamir, bu önceki ismi ref etmektedir.” Bu son derece zayıf bir görüştür.

4. el-Ferrâ 'nin diğer bir görüşüne göre, şart edatından sonraki ismi ref eden amil, açıktan zikredilen fiildir. Bu anlayış, böyle yerlerde failin fiilden önce geçmesinin caiz olduğu kanaatini taşıyanlara göredir. Bu da zayıf bir görüştür.

5. İbn-i Cinnî'ye göre, şart edatından sonra gelen ismi ref eden, mütekellimin kendisidir. Çünkü bunda kelimelerin herhangi bir rolü yoktur. Ref, nasb, ve cerr eden mütekellimin kendisidir.³⁵

6. Bazı araştırmacılar ise şöyle demektedirler; “Buradaki amil, orijinal Arapçanın dilsel kullanımudur. Buna göre o isim ref, nasb ve cer olarak okunmuştur. Biz de dil konusunda Arapların dilde izledikleri yola tabiyiz... Nahivciler lâfzî veya manevi amilleri, yeni öğrenenlere kolaylık olsun diye ihdas etmişlerdir.”

7. İbn-i Mezâ ise bu amilin Allah (c.c.) olduğunu söylemektedir. Bu, şart edatından sonra gelen merfu ismin amili hakkında varit olabilecek görüşlerin yedincisidir.

İbn-i Mazâ özetle şöyle der: “Amel sadece Allah içindir. Nahve ait amillere gelince; hiçbir akıl sahibi, onların lafızlarının ve manalarının amel ettiğini söylememiştir. Çünkü onlar bir akıl ve bir iradeye göre davranmazlar... Dolayısıyla bir takım lafızların bazı lafızlarda amel ettiği görüşü, aklen ve dinen yanlış bir görüştür. Akıl sahibi hiç kimse böyle bir görüşü dile getirmemiştir.”³⁶

Bunlar, bu konuda söylenenlerin sadece bir kısmıdır. Şayet konu uzamayacak olsaydı daha birçok şey zikrederdim. Görüldüğü gibi bütün bu anlatılan şeyler sadece bir tek misal hakkındadır. Dolayısıyla sözün başında: “bu misal yeter de artar” dediğim zaman mübalağa etmiş değilim. Onun için, içerisinde çeşitli değerlendirme ve yorumların evrilip çevrildiği diğer örneklerle girmeye gerek yoktur. Zira bu yorumların; ister Allah kelamı, isterse kul kelamı olsun, Kur'an üslubuyla ve

³⁵ İbn Cinnî, el-Hasâis, I, 109.

³⁶ İbn-i Mazâ, Kitabu'r-Redd ale'n-Nuhât, 87, 88, 91.

fasih Arapça üslubuyla hiçbir alakası bulunmamaktadır.

Evet, biz konuyu fazla uzatmamak için kısa ve özlü anlatımı tercih ettik. Tamamen güvenilir ve muhkem olan Kur'an naslarına sarılmamız delil olarak bize yeter. Biz, hiç bir te'vil ve değerlendirmeye gitmeksizin, Kur'an naslarına nazil olduğu gibi sarılırız. Kur'an'ın eşsiz üslubu, sapasağlam i'rabı karşısında te'vil veya değerlendirmeye muhtaç değiliz. Çünkü bunun, Kur'an'da ve diğer fasih şiir ve nesirlerde oldukça çok örneği vardır. Durum böyle olunca, neden te'vile sığınalım ki?

Ben inanıyorum ki bu hususta tek sorumlu, nahiv kurallarına mezhebi taassupla körü körüne bağlanandır. Zira doğru olan i'rab,³⁷ bazı nahivcilerce de ifade edilmiştir. Ancak, Basra'da ortaya çıkan bas-kın görüş, tamamen nahiv sahasına hâkim olarak i'raba galebe çalmıştır. Dolayısıyla sadece Basralıların yaptıkları i'rab şekli yaygın hale gelmiştir. Mesela, bu i'raba göre "السماء" kelimesi mahzup bir fiilin faili olup, açıktan zikredilen fiil ise, onu tefsir etmektedir. Takdiri: "إذا انشقت السماء" şeklinde denmiştir." Biz de bunu işitip ezberlemişiz ve eserlerimizde tekrar etmişiz. Bir kere de olsun "bu te'vil ve değerlendirmeye götüren sebep nedir?" diye kendimize sormuş değiliz.

Şayet burada, bu yoruma sevk eden bir sebep olsaydı, onu rahatlıkla kabul ederdik. Çünkü bazen yorum, bir takım pürüzleri ıslah eder. Ancak Kur'an sapasağlam bir kitap olup hiçbir düzeltmeye ihtiyaç duymaz. Bilakis Kur'an'la ilgili te'vilde bulunmak, onu ıslah değil, ifsat eder. Bize düşen, yorum veya te'vili kabul etmeyip, yerine ve üslubuna göre bir ayırma tabi tutmaktır. Nitekim veciz bir söz olarak: "Her makamın bir sözü vardır." denilir.

Umarım değerli okuyucularımız, te'vile ve te'vile götüreceği zaruri ihtiyaçlara gereksinim duymayacak bir düzeltmeye ihtiyaç olduğu hususunda, benimle aynı görüştedirler. Bu düzeltme, zamanla terk edilmiş doğruya, tekrar dönmekle olacaktır ki, o da mezkûr ayetlerin mübtada ve haber olarak i'rab edilmesidir.

Alışılmış herhangi bir şeyi terk etme hususunda kişinin karşılaşacağı zorlukları tam olarak bildiğim halde alışlagelen meşhur i'rabı bırakıp, terk edilen hak ve doğruya sarılmamızı arzu ediyorum. Çünkü durum ve kaynağı nasıl olursa olsun, her zaman ve mekânda doğruya ve hak olana tabi olmak gerekir. Zira hakikat, müminin yitik malıdır, onu nerede bulursa alır. Hanif olan dinimizin çağırdığı dosdoğru yol da bu-

³⁷ Ayetin mübtada ve haber olarak i'rablanması.

dur.

Biz bu görüşü savunurken, zayıf bir görüşe veya yanlış bir kurala uymayıp tersine, çeşitli Kur'an naslarının desteklediği görüşe uyumuş oluyoruz ki, bu konuda naslar yirmiden fazladır ve fasih Arap şiirinden yüzlerce şahit de bunu desteklemektedir. Ben öncelikle isim cümlesine gelen ve şart için olan "إذا"nın dâhil olduğu ayetleri kaydedeceğim. Bunlar en güvenilir kaynak olan Kur'an'ın birçok ayetinde açıkça varit olmasına rağmen nahivcilerin çoğunluğunun karşı çıkıp, te'vil ettikleri şeylerdir. Bunları ayrıntılı olarak şöyle sıralayabiliriz: Allah (c.c.) buyuruyor ki:

- 1- "فإذا النجوم طمست"
- 2- "وإذا السماء فرجت"
- 3- "وإذا الجبال نسفت"
- 4- "وإذا الرسل أقتت"³⁸
- 5- "إذا الشمس كورت"
- 6- "وإذا النجوم انكدرت"
- 7- "وإذا الجبال سيرت"
- 8- "وإذا العشار عطلت"
- 9- "وإذا الوحوش حشرت"
- 10- "وإذا البحار سجرت"
- 11- "وإذا النفوس زوجت"
- 12- "وإذا المؤودة سنلت"
- 13- "وإذا الصحف نشرت"
- 14- "وإذا السماء كشطت"
- 15- "وإذا الجحيم سعرت"
- 16- "وإذا الجنة ازلفت"³⁹
- 17- "وإذا السماء انفطرت"
- 18- "وإذا الكواكب انتثرت"
- 19- "وإذا البحار فجرت"
- 20- "وإذا القبور بعثرت"⁴⁰
- 21- "وإذا السماء انشقت"
- 22- "وإذا الأرض مدت"⁴¹

³⁸ Murselât, 77/8-11.

³⁹ Tekvir, 81/1-13

⁴⁰ İnfitar, 82/1-4.

Şiir beyitlerine gelince, bunlar da sayılamayacak kadar çoktur. Bu konunun tamamında takip ettiğim formal ve rasyonel metodu, bu kitabın sonuna ilave edeceğim ilgili "Ek"de bir araya getirmeyi uygun gördüm. Bunu güzel iki şeyi birleştirmek için yaptım. Bunlardan birisi metodolojik bakış açısidir. Diğeri ise benim tevsik etmiş olduğum bazı nahiv kurallarını düzeltme faaliyetinin sağlamlığı konusunda güven vermek ve bu suretle değerli okuyucuya fayda sağlamaktır. Bu, ilk dayanağı muhkem Kur'an nasları olan ıslah faaliyetidir. Ayrıca sayısı yüzleri aşan hatta neredeyse "elfiye" olacak kadar çok sayıdaki şiirlerden delile dayanmaktadır. Şayet şairlerin divanlarını araştırmaya devam edecek olsaydık, bunlar kesinlikle bini de aşardı. Bu şiirlerin hepsi çok parlak ve güvenilir asırlarda ortaya çıkmıştır. Araçlar delil getirmede bu döneme dayanmaktadırlar.

Öyleyse Allah rızası için bana söyleyiniz!... Bütün bunlardan sonra, yetersiz nahiv kuralına uymamız ve tamamıyla güvenilir olan bütün bu şahitleri bir kenara itmemiz ne derece doğrudur? Bu delillerin en başında, önünden ve arkasından batılın yaşanmadığı, hikmet sahibi ve övgüye layık Allah tarafından indirilmiş olan Kur'an'ın çeşitli ayetleridir.

İste bu nokta, nahiv kuralları ile Kur'an naslarının çatıştığı yerlerden sadece bir tanesidir. Zira te'vil ancak bir çelişki durumunda ortaya çıkar. Burada da nahivciler bir müdahalede bulunarak bu çatışmayı gidermek ve bu konuda söylenebilecek gizli veya açıktan karşı çıkma çeşitlerinin en hafif tarzı ile üstünlük sağlamak için te'vil yapmışlardır. Biz gerçekten kendisine ihtiyaç olmayan böyle bir te'vile sığınmak istemiyorsak, Kur'an naslarına sarılıp, muhkem Kur'an naslarına göre nahiv kurallarını düzeltmeliyiz. Biz bu işe yönelirsek ve bu düzeltme faaliyetinde samimi olursak, o zaman bu iş gayet kolay olacaktır.

Burada benim maksadım, düzeltilmesi gereken yerlerin sayılamayacak kadar çok olduğuna dikkat çekmektir. Sadece bir tek meselede elde ettiğimiz netice, bu yerlerin çokluğuna açıkça delalet etmektedir. Ben bunun için, yüksek tahsil görmekte olan değerli bir öğrencimi, bu te'vil olgusunu derli toplu bir tez ile incelemek üzere görevlendirdim. Bu o kadar çoktu ki, öğrencimiz onları bir tek tezde inceleyemedi. Bunun üzerine ondan, sadece elli örnekle yetinmesini istedim. Kitaplara sığmayacak kadar örneklerin çok olması onu korkutunca, tezinde bu meseleyi zikrederek şöyle demiştir: "Kur'an-i Kerim'in i'rabı hakkında

⁴¹ İnşikak, 84/13.

varit olan örneklerin tamamı incelemeye kalkışılrsa bu, ciltler dolusu bir kitap olacaktır.”

Kur'an kıraatleri ile nahiv kurallarının birçok yerde çatışması bu sözü haklı çıkarmaktadır. Sadece bir konudaki te'vil hacimli bir teze fazla geliyorsa gizli veya açık diğer çelişkili durumlara ne demeli!?

Bu konuda çalışma yapan ve kendisini araştırmaya hazır hisseden herkes için çok geniş konuların bulunduğu şüphe yoktur. Burada bizim, ilim talebelerine sürekli davetimiz, bu konularda derine dalıp, gömülü hazineleri çıkarmaları ve onları her tarafa yaymalarıdır. Allah en doğru yola ulaştırandır.

Nahiv kurallarıyla Kur'an kıraatleri arasındaki uyumsuzluk hakkında durum böyledir. Bunlar arasındaki uyumluluğa gelince, bunları açıklamaya veya tahlil etmeye gerek yoktur. Ben daha önce “Sibeveyh ve Kıraatler” isimli kitapta bu konuya değindim ve Sibeveyh'in kitabının Allah'ın aziz kitabına uyum sağladığı yerleri “*el-Kitab'ın Kitab'a Uygunluğu*”⁴² başlığı altında ele aldım. Konunun uzamasından korkmadım birkaç örnek daha zikrederdim. Ancak ben, özellikle nahiv nazariyesini açıklamada sadece izaha ihtiyaç duyan hususlara değinerek kısa anlatımı tercih etmekteyim. Malumdur ki, nahiv kuralları ile Kur'an kıraatleri arasında uygunluk sağlayan hususları açıklamaya gerek yoktur. Bu sebeple burada nahiv kurallarını bütün nahiv bablarından soyutlamakla yetineceğiz ve bir başka bölümde “Kur'an Nahvi Hakkında Uygulamalı Örnekler” başlığı altında ele alacağız.

Biz daha önceki Kur'an etütlerimizde yaptığımız çağrını burada da sürdürerek diyoruz ki, ters çevrilmiş piramidin düzelebilmesi tüm nahiv kurallarında Kur'an-ı Kerim'in esas alınması ve klasik nahiv yerine Kur'an nahvine itimat edilmesi gerekir. Bu, Allah için zor da değildir. Başarıyı veren Allah'tır ve en doğru yola ulaştırın da o'dur. O, ne güzel dost, ne güzel yardımcıdır.

⁴² Sibeveyh'in el-Kitâb isimli eserinin Kur'an'a uygunluğu kastedilmektedir.